

Katarzyna Nowacka-Bandosz*
Uniwersytet Szczeciński

SZEROKIE UJĘCIE USŁUG W WYMIANIE MIĘDZYNARODOWEJ

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono szerokie ujęcie klasyfikacji usług w wymianie międzynarodowej. Wynika z niego, że wartość międzynarodowej wymiany usług jest dwukrotnie większa od wartości usług liczonej według najczęściej stosowanej wąskiej definicji. Następnie omówiono przekształcenia w strukturze wyodrębnionych rodzajów usług czynnikowych i nieczynnikowych w latach 2000–2012, ze szczególnym uwzględnieniem zmian zachodzących w okresie kryzysu finansowo-gospodarczego.

Słowa kluczowe: usługi czynnikowe, usługi nieczynnikowe, usługi w wymianie międzynarodowej

Wprowadzenie

Coraz więcej uwagi poświęca się w literaturze z dziedziny międzynarodowych stosunków gospodarczych problemom międzynarodowego handlu usługami. Jednak analizy dotyczą głównie wąskiego ujęcia usług. Sytuacja ta nie w pełni ukazuje tendencje w światowym handlu usługami ogółem, które są bardziej złożoną kategorią. Celem opracowania jest zatem przedstawienie szerokiej klasyfikacji usług oraz ukazanie przekształceń w strukturze wyodrębnionych rodzajów usług czynnikowych i nieczynnikowych w latach 2000–2012.

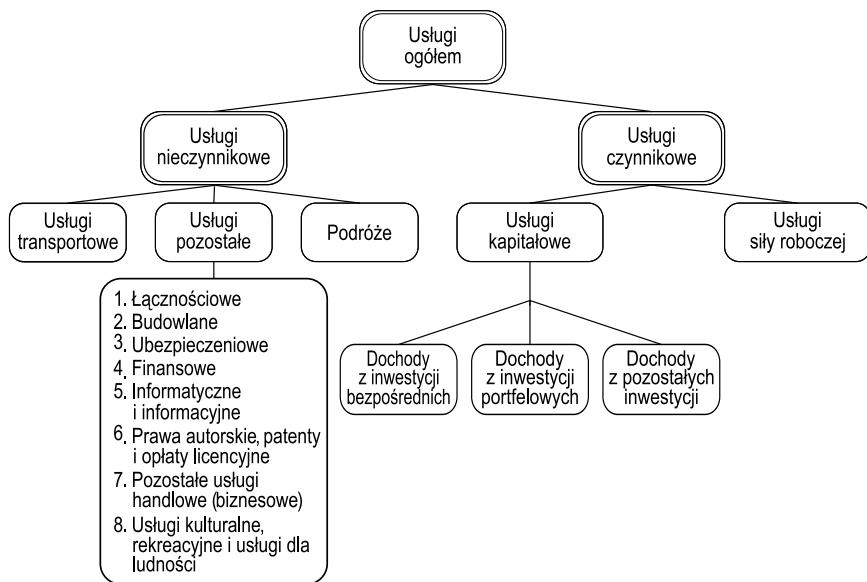
* Adres e-mail: knowacka@wneiz.pl

1. Klasyfikacja usług w szerokim ujęciu

Szeroka definicja usług w wymianie międzynarodowej obejmuje dwa główne rodzaje usług: czynnikowe i nieczynnikowe, które łącznie stanowią usługi ogółem (zaprezentowane na rysunku 1).

Usługi nieczynnikowe (ang. *non-factorial services*) odnoszą się do powszechnie wykorzystywanego wąskiego ujęcia. Są to bowiem tak zwane usługi czyste lub usługi *sensu stricto*. Ich klasyfikacja oparta jest na metodologii Międzynarodowego Funduszu Walutowego (MFW), który dane na ten temat czerpie z bilansów usług rejestrowanych na rachunkach obrotów bieżących bilansów płatniczych krajów członkowskich. Warto dodać, że w raportach opracowywanych przez WTO usługi te są określane mianem usług rynkowych (ang. *commercial services*).

Rysunek 1. Klasyfikacja usług ogółem w wymianie międzynarodowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Balance of Payments Manual (the fifth edition)*, International Monetary Fund International Monetary Fund, Washington DC 1993; *Manual on Statistics of International Trade in Services*, European Commission, International Monetary Fund, Organisation for Economic Cooperation and Development, United Nations, United Nations Conference on Trade and Development, World Trade Organization, Geneva–Luxemburg–New York–Paris, Washington DC 2002.

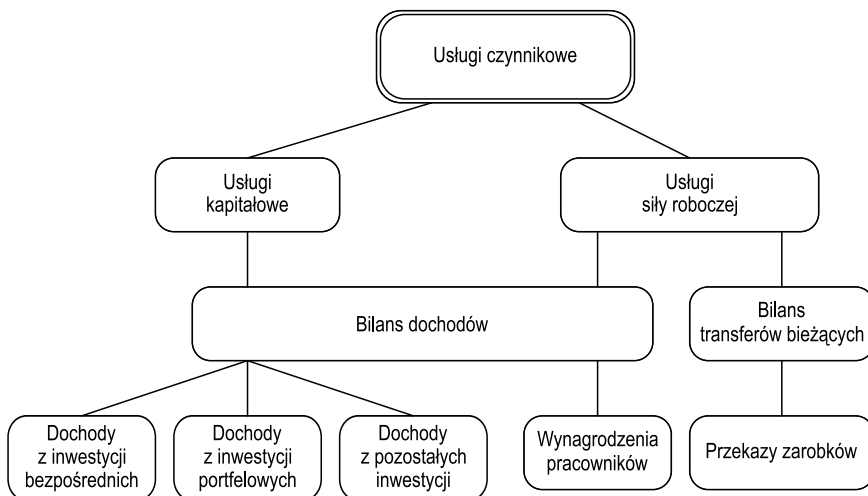
Międzynarodowa wymiana usług nieczynnikowych obejmuje trzy podstawowe grupy usług rejestrowanych na rachunku obrotów bieżących w bilansie płatniczym kraju. Są to usługi transportowe, podróże oraz pozostałe.

Usługi transportowe świadczone przez rezydentów na rzecz nierezydentów polegają na przewozie pasażerów, przemieszczaniu towarów, wypożyczeniu pojazdów wraz z załogą, a także na świadczeniu usług pomocniczych i dostawczych związanych z transportem.

Podróże obejmują dobra oraz usługi nabywane przez osoby podróżujące w celach turystycznych, zdrowotnych, edukacyjnych i innych (np. biznesowych).

Usługi pozostałe składają się z ośmiu komponentów: usług łącznościowych, budowlanych, ubezpieczeniowych, finansowych, informatycznych i informacyjnych, praw autorskich, patentów i opłat licencyjnych, pozostałych usług handlowych (tzw. biznesowych) oraz usług kulturalnych, rekreacyjnych i usług dla ludności. Dodatkowo wyróżniane są niekiedy usługi rządowe. Te ostatnie nie zaliczają się do usług rynkowych i nie zostały uwzględnione w klasyfikacji przedstawionej na rysunku 1.

Rysunek 2. Usługi czynnikowe w bilansie płatniczym kraju

Źródło: jak pod rysunkiem 1.

Drugą grupę stanowią usługi czynnikowe (ang. *factorial services*). Ich istotą jest traktowanie czynników produkcji, czyli kapitału i pracy, jako odpłatnych usług świadczonych przez kraj eksportujący na rzecz kraju importującego. Wyróżnić można odpowiednio usługi kapitałowe oraz usługi świadczone z tytułu pracy za granicą (por. rysunek 2). Usługi zagranicznego kapitału w kraju (lub krajowego kapitału za granicą) znajdują się na rachunku obrotów bieżących w bilansie dochodów. Wyodrębniane są usługi kapitałowe związane z obsługą inwestycji bezpośrednich, portfelowych i pozostałych.

Usługi czynnikowe świadczone z tytułu pracy za granicą ujmowane są również na rachunku obrotów bieżących, ale w dwóch bilansach. W bilansie dochodów jako pozycja: wynagrodzenia pracowników przebywających za granicą krócej niż jeden rok – krótkookresowe. Dodatkowo znajdują się również w bilansie transferów bieżących jako pozycja: przekazy zarobków od pracujących za granicą dłużej niż jeden rok – długookresowe.

2. Tendencje w światowym eksporcie usług w latach 2000–2012

Struktura rodzajowa globalnych wpływów z eksportu usług w szerokim ujęciu została zaprezentowana w tabeli 1. Odzwierciedla ona zbliżoną wartość usług czynnikowych i nieczynnikowych. Przypadało na nie średnio około 48% i 52% globalnych wpływów z eksportu usług ogółem w latach 2000–2012.

Na początku drugiej połowy ubiegłej dekady obserwowano jednak przewagę usług czynnikowych w strukturze usług ogółem dochodzącą do 55% w 2007 roku. W następnych latach odsetek przypadający na usługi czynnikowe spadał – o 10 punktów procentowych do końca 2012 roku. Przyczynił się do tego wybuch kryzysu finansowego, którego symbolicznym początkiem stała się upadłość we wrześniu 2008 roku czwartego co do wielkości banku inwestycyjnego w Stanach Zjednoczonych – Lehman Brothers. Jego bankructwo doprowadziło do bezprecedensowego kryzysu zaufania w systemach bankowych Stanów Zjednoczonych i Europy oraz na rynkach międzynarodowych¹. Skutkowało też spadkiem globalnego eksportu usług kapitałowych w latach 2008–2009 – aż o 27% (por. dane w tabeli 2). Przełożyło się to na równie głębokie załamanie handlu usługami czyn-

¹ A. Sławiński, *Przyczyny globalnego kryzysu bankowego*, w: *Nauki społeczne wobec kryzysu na rynkach finansowych*, Kolegium Ekonomiczno-Społeczne Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2009, s. 33–58.

nikowymi (gdyż około 90% ich eksportu generowały wspomniane usługi kapitałochłonne).

Tabela 1. Struktura światowego eksportu usług czynnikowych i nieczynnikowych w latach 2000–2012 (w %)

Wyszczególnienie	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2000–2012
Usługi ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100	100,0
Usługi czynnikowe	48,7	45,2	46,5	53,3	51,9	46,2	45,3	48,4
Usługi kapitałowe	44,8	40,1	41,6	48,6	46,9	40,8	39,9	43,4
Obsługa inwestycji bezpośrednich	13,3	13,2	17,4	18,6	15,8	19,7	19,4	16,8
Obsługa inwestycji portfelowych	12,2	15,2	15,0	15,5	16,3	14,2	14,2	14,7
Obsługa inwestycji pozostałych	17,5	11,8	9,3	14,2	14,5	6,6	6,1	11,4
Usługi siły roboczej	4,0	5,1	4,9	4,7	5,0	5,5	5,4	5,0
Krótkookresowe	1,3	1,7	1,8	1,4	1,5	1,8	1,8	1,6
Długookresowe	2,6	3,3	3,2	3,3	3,5	3,6	3,6	3,3
Usługi nieczynnikowe	51,3	54,8	53,5	46,7	48,1	53,8	54,7	51,6
Usługi transportowe	11,9	12,2	11,9	10,4	11,1	11,4	11,2	11,3
Podróże	16,4	16,7	15,4	12,5	12,0	13,4	14,0	14,2
Usługi pozostałe	23,0	25,9	26,1	23,8	24,9	28,9	29,5	26,1
Usługi łącznościowe	1,2	1,3	1,3	1,2	1,2	1,3	1,4	1,3
Usługi informatyczne i informacyjne	1,6	2,0	2,3	2,1	2,5	3,1	3,3	2,4
Usługi budowlane	1,0	1,2	1,1	1,1	1,4	1,4	1,4	1,3
Usługi finansowe	3,4	3,4	3,6	3,7	3,7	4,0	3,8	3,7
Usługi ubezpieczeniowe	1,0	1,5	1,3	1,0	1,0	1,4	1,3	1,2
Usługi biznesowe	11,2	12,5	12,6	11,4	11,8	13,7	14,2	12,5
Usługi kulturalne, rekreacyjne, usługi dla ludności	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5
Prawa autorskie, patenty i opłaty licencyjne	3,2	3,4	3,4	2,9	2,9	3,6	3,6	3,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie *International Monetary Fund e-Library Data*, <http://elibrary-data.imf.org> oraz *World Trade Organization Statistics Database*, <http://stat.wto.org> (1.02.2014).

Tabela 2. Dynamika światowego eksportu usług w latach 2008–2012 (w %, 2008 = 100)

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012
Usługi ogółem	100	82	89	100	99
Usługi czynnikowe	100	74	79	90	87
Usługi kapitałowe	100	73	77	88	84
Obsługa inwestycji bezpośrednich	100	90	111	127	122
Obsługa inwestycji portfelowych	100	78	77	88	86
Obsługa inwestycji pozostałych	100	48	41	45	42
Usługi siły roboczej	100	91	97	107	108
Krótkookresowe	100	97	106	119	119
Długookresowe	100	88	93	101	104
Usługi nieczynnikowe	100	91	99	111	113
Usługi transportowe	100	78	91	99	100
Podróże	100	91	99	111	116
Usługi pozostałe	100	96	103	115	117
Usługi łącznościowe	100	95	98	109	114
Usługi informatyczne i informacyjne	100	98	110	125	132
Usługi budowlane	100	96	90	98	100
Usługi finansowe	100	89	94	106	101
Usługi ubezpieczeniowe	100	115	117	117	120
Usługi biznesowe	100	94	103	116	119
Usługi kulturalne, rekreacyjne, usługi dla ludności	100	95	108	123	124
Prawa autorskie, patenty i opłaty licencyjne	100	103	111	126	126

Źródło: jak pod tabelą 1.

W związku z kryzysem finansowo-gospodarczym zachodziły też przekształcenia w strukturze rodzajowej usług kapitałowych. Na znaczeniu mocno traciły usługi świadczone w formie inwestycji pozostałych. Banki niechętnie udzielały kredytów, obawiając się niewypłacalności. Globalna wartość odsetek z tego tytułu zmniejszyła się w latach 2008–2012 aż o 58%. W związku z powyższym globalne wpływy z ob-

sługi inwestycji pozostałych, które stanowiły około 18% usług ogółem, na początku ubiegłej dekady zmniejszyły się trzykrotnie do końca 2012 roku.

Warto dodać, że do spadku znaczenia usług kapitałowych świadczonych z tytułu obsługi inwestycji pozostałych przyczyniały się także czynniki o charakterze strukturalnym. Związane są one z rozwojem postępu technicznego oraz liberalizacją międzynarodowych przepływów finansowych w warunkach intensywnie rozwijających się procesów globalizacyjnych. Chodzi tu w szczególności o takie zjawiska, jak synchronizacja przepisów na rynkach narodowych, dająca możliwość swobodnego i wzajemnego notowania spółek w kraju i za granicą. Ponadto – szybszy i tańszy przepływ informacji usprawniających zarządzanie przedsiębiorstwami na odległość, jak i łatwiejszy dostęp do informacji niezbędnych do podejmowania decyzji o rozszerzeniu działalności gospodarczej za granicą².

Na znaczeniu zyskiwały więc przede wszystkim usługi świadczone w formie inwestycji bezpośrednich (z około 13% na początku obecnego wieku do ponad 19% w 2012 roku). Rosnące wpływy w tym zakresie wiązały się głównie z działalnością korporacji międzynarodowych, które umacniały swoją pozycję w gospodarce światowej. O ile zaś globalny kryzys finansowo-gospodarczy ograniczył też wartość ponadnarodowych fuzji i przejęć, to analizowane usługi odnotowały również spadek o 10% w okresie 2008–2009. Jednak już w kolejnych latach ponownie wzrastały. Do końca 2012 roku globalna wartość zysków wypracowanych przez zagraniczne oddziały zwiększyła się o ponad 1/5.

Tendencją rosnącą – zwłaszcza na przełomie pierwszej i drugiej połowy ubiegłej dekady – charakteryzowały się także usługi związane z przepływem kapitału w formie inwestycji portfelowych. Ich udział zwiększył się z 12% w 2000 roku do ponad 16% usług ogółem w 2008 roku. Było to odzwierciedleniem gwałtownie rosnącego zapotrzebowania na inwestycje portfelowe, wynikającego z ich krótkookresowego charakteru i dużej mobilności umożliwiającej osiągnięcie szybkiego zysku na operacjach spekulacyjnych. Zjawiska te towarzyszyły finansyzacji gospodarki światowej, którą uznaje się jednak za podstawę wybuchu światowego kryzysu finansowego, a następnie gospodarczego³. Spowodował on redukcję globalnych

² Szerzej na ten temat zob. K.A. Kłosiński, *Światowy rynek usług w początkach XXI wieku*, PWE, Warszawa 2011, s. 124.

³ Szerzej na ten temat zob. J. Dudziński, *Kryzys surowcowy, paliwowy i żywnościowy lat 70. XX wieku a boom surowcowy XXI wieku – podobieństwa i różnice*, w: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego* 2013, Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania nr 33, s. 28.

dochodów z inwestycji portfelowych o około 14% do końca 2014 roku (por. dane w tabeli 2). Jednak pomimo kryzysu finansowego i wycofywania środków z rynków finansowych oraz słabszej koniunktury gospodarki światowej wpływ z obsługi inwestycji portfelowych na koniec 2012 roku stanowiły ponad 14% usług ogółem (a więc wzrosły o 2 punkty procentowe w odniesieniu do początku obecnego wieku).

Drugim rodzajem usług czynnikowych były usługi towarzyszące przemieszczaniu się siły roboczej. Odgrywały one znacznie mniejszą rolę w międzynarodowym obrocie niż usługi kapitałowe. Przyczyniały się do tego prawne, kulturowe i społeczne różnice między krajami, będące źródłem licznych barier w przepływie siły roboczej. Usługi pracochłonne generowały zaledwie 10% eksportu usług czynnikowych, tj. 5% usług ogółem. W tym 2/3 stanowiły transfery o charakterze długookresowym, krótkookresowe zaś – około 1/3.

Natomiast struktura eksportu usług nieczynnikowych jest mniej zróżnicowana niż wyżej omówionych usług czynnikowych. Rozwój handlu usługami nieczynnikowymi na świecie wyznaczała tendencja niemal systematycznie zwiększających się wpływów z usług pozostałych. W latach 2000–2012 wzrosły trzyipółkrotnie, podczas gdy eksport usług transportowych oraz podróże zagraniczne – zwiększyły się po około dwu-, dwuipółkrotnie. W rezultacie odsetek usług pozostałych w usługach ogółem wzrósł z 23% w 2000 roku do około 30% w 2012 roku. Było to spowodowane w głównej mierze szybkim tempem rozwoju nowoczesnych usług, związanych z transferem wiedzy technicznej, na które popyt wzrastał na całym świecie. Przy tym systematycznie rosnąca sprzedaż usług pozostałych odnotowała też niewielką korektę w latach 2008–2009. Był to jednak spadek o zaledwie 4% – najmniejszy spośród wszystkich rodzajów usług czynnikowych i nieczynnikowych.

W strukturze usług pozostałych około połowę wpływów generowały usługi biznesowe. Natomiast w eksporcie usług ogółem odsetek przypadający na usługi biznesowe wzrósł z 11,2% w 2000 roku do 14,2% w 2012 roku.

Drugie miejsce zajmowały usługi finansowe, a trzecie – prawa autorskie, patenty i opłaty licencyjne. Oba rodzaje usług charakteryzowały się lekką tendencją wzrostową, a średnio stanowiły po 3–4% usług ogółem (tj. około 13% usług pozostałych).

Na czwartym miejscu znalazły się usługi informatyczne i informacyjne. W latach 2000–2012 wartość ich eksportu zwiększyła się aż blisko sześciokrotnie. Przyczynił się do tego rozwój *offshoringu* usług, *e-commerce*, *cloud computing* itp.

W rezultacie przypadający na nie odsetek zwiększył się odpowiednio z 1,6% do 3,3% usług ogółem (czyli z 7% do 11% usług pozostałych).

Kolejne miejsca w strukturze usług pozostałych zajmowały w latach 2000–2012 na przemian: usługi budowlane, łącznościowe oraz ubezpieczeniowe. Wymienione rodzaje usług charakteryzowały się lekką tendencją wzrostową, a przypadało na nie średnio po około 1,3% usług ogółem (tj. po 5% usług pozostałych).

W odniesieniu do usług ubezpieczeniowych warto dodać, że jako jedyne (spośród wszystkich rodzajów usług czynnikowych i nieczynnikowych) nie tylko nie spadły w latach 2008–2009, ale odnotowały wzrost o 15%. Kryzys finansowy spowodował – jak wspomniano – spadek zaufania na międzynarodowych rynkach. Wzrosły koszty prowadzonej działalności produkcyjnej i usługowej, więcej należało płacić za ubezpieczenia.

Ostatnie miejsce w całym analizowanym okresie zajmowały usługi kulturalne, rekreacyjne oraz usługi dla ludności, które miały symboliczny udział w eksporcie usług ogółem – około 0,5% (tj. niespełna 2% usług pozostałych).

Wróćmy do podziału usług nieczynnikowych na trzy główne kategorie. Po usługach pozostałych z około dwukrotnie mniejszym odsetkiem plasowały się podróże zagraniczne. Na początku obecnego wieku stanowiły ponad 16% eksportu usług ogółem, a w kolejnych latach nieco mniej – spadając do około 14% w 2012 roku. Tendencja, chociaż łagodna, mogła być niekorzystna dla gospodarki. Wynika to stąd, że wśród podróży istotną rolę odgrywa turystyka, która przyczynia się nie tylko do wzrostu dochodów dewizowych, ale pozytywnie wpływa na zatrudnienie, produkcję towarów oraz innych usług, a przez to oddziałuje na wzrost gospodarczy w wielu krajach.

Ostatnią kategorią usług nieczynnikowych był transport, na który przypadało średnio około 11% światowego eksportu usług ogółem. W dłuższym okresie usługi transportowe bardzo mocno straciły na znaczeniu. O ile w połowie lat 70. XX wieku generowały ponad 40% usług nieczynnikowych⁴, to na początku obecnego wieku już tylko 23% (i nadal spadały – do 20% w 2012 roku). Wyjaśnienia tej tendencji można upatrywać w spadkach cen usług transportowych na międzynarodowych rynkach. Świadczy o tym fakt, że w transporcie lotniczym średni dochód na tonokilo-

⁴ H. Nakonieczna-Kisiel, *Usługi w wymianie międzynarodowej*, w: *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, red. J. Dudziński, H. Nakonieczna-Kisiel, Wydawnictwo Zachodniopomorskiej Szkoły Biznesu, Szczecin 2007, s. 107.

metrach w latach 1972–2003 spadał w tempie aż o 3,5% rocznie. Dodatkowo malały – chociaż była to łagodna tendencja – stawki frachtu morskiego⁵. Było to spowodowane przyspieszeniem procesu globalizacji oraz postępu naukowo-technologicznego. Nie bez znaczenia był też tak zwany efekt skali związany głównie z rozwojem wymiany towarowej i przewozem osób. Mimo rosnących potrzeb transportowych, wraz z rozwojem światowej wymiany handlowej, wzrostem poziomu zamożności społeczeństw oraz ich skłonności do mobilności, światowe wydatki na usługi transportowe i tak relatywnie malały.

Podsumowanie

Analiza światowego eksportu usług w szerokim ujęciu pozwala na sformułowanie kilku syntetycznych wniosków:

1. W strukturze globalnych wpływów z eksportu usług ogółem udział usług czynnikowych i nieczynnikowych rozkładał się na ogół w miarę równomiernie.
2. Handel usługami czynnikowymi odzwierciedlał głównie zapotrzebowanie gospodarki światowej na usługi kapitałowe (oddziaływała na to m.in. finansyzacja współczesnej gospodarki), znacznie mniejszy był natomiast popyt na usługi pracochłonne.
3. W strukturze usług czynnikowych świadczonych przez zagraniczny kapitał zachodziły istotne przekształcenia. Ich wyrazem były rosnące – w globalizującej się gospodarce światowej – wpływy z obsługi inwestycji bezpośrednich, a także dochody z inwestycji portfelowych.
4. Coraz mniejszą rolę odgrywały usługi świadczone w formie inwestycji pozostałych. Tendencje te miały charakter długookresowy, a w ostatnich latach pogłębił je globalny kryzys finansowo-gospodarczy, gdyż banki niechętnie udzielały kredytów, obawiając się niewypłacalności.
5. Do rozwoju eksportu usług nieczynnikowych przyczyniały się w głównej mierze usługi pozostałe. Wynikało to z coraz większego zapotrzebowania gospodarki światowej na usługi nowoczesne, które zwiększały konkurencyjność krajów uczestniczących w wymianie międzynarodowej. Relatywnie

⁵ D. Hummels, *Transportation Costs and International Trade in the Second Era of Globalization*, „Journal of Economic Perspectives” 2007, t. 21 (3), s. 138 i 152.

mniejsze znaczenie odgrywały zaś usługi tradycyjne, czyli podróże zagraniczne oraz usługi transportowe.

6. Spośród rodzajów usług pozostałych główną rolę odgrywały usługi biznesowe. Mniejszy, ale rosnący były też eksport usług finansowych, praw autorskich, patentów i opłat licencyjnych oraz usług informatycznych i informacyjnych, a z reguły – także usług łącznościowych, budowlanych i ubezpieczeniowych.

Literatura

- Balance of Payments Manual (the fifth edition)*, International Monetary Fund, Washington DC 1993.
- Dudziński J., *Kryzys surowcowy, paliwowy i żywnościowy lat 70. XX wieku a boom surowcowy XXI wieku – podobieństwa i różnice*, w: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego* 2013, Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania nr 33.
- Hummels D., *Transportation Costs and International Trade in the Second Era of Globalization*, „Journal of Economic Perspectives” 2007, t. 21(3).
- International Monetary Fund e-Library Data*, <http://elibrary-data.imf.org>.
- Manual on Statistics of International Trade in Services*, European Commission, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations, United Nations Conference on Trade and Development, World Trade Organization, Geneva–Luxemburg–New York–Paris, Washington DC 2002.
- Kłosiński K.A., *Światowy rynek usług w początkach XXI wieku*, PWE, Warszawa 2011.
- Nakonieczna-Kisiel H., *Usługi w wymianie międzynarodowej*, w: *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, red. J. Dudziński, H. Nakonieczna-Kisiel, Wydawnictwo Zachodniopomorskiej Szkoły Biznesu, Szczecin 2007.
- Sławiński A., *Przyczyny globalnego kryzysu bankowego*, w: *Nauki społeczne wobec kryzysu na rynkach finansowych*, Kolegium Ekonomiczno-Społeczne Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2009.
- World Trade Organization Statistics Database*, <http://stat.wto.org>.

INTERNATIONAL TRADE IN SERVICES IN A BROAD ASPECT

Abstract

The article presents classification of services in international trade in a broad sense. In a wide approach the value of international trade in services is twice the value of the services in their narrow definition. The paper shows also structure of factorial and non-factorial services exports in years 2000–2012 with particular focus on the impact of financial and economic crisis.

Translated by Katarzyna Nowacka-Bandos

Keywords: factorial services, non-factorial services, international trade in services

JEL Code: F1